

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ І МИСТЕЦТВ

кафедра хорового мистецтва та методики музичного виховання

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО
ВІКУ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ»**

студентки С М курсу
галузі знань 0202 Мистецтво
спеціальності 7.020204
Музичне мистецтво*

Рудоман А.І.

Науковий керівник: **канд. пед. наук,**

викл. Білозерська Г.О.

Розширена шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2016 рік

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	8
1.1. Моральність – основа сучасного музичного виховання школярів	8
1.2. Музичний фольклор як засіб естетичного та морального виховання школярів	17
1.3. Поліфункціональність українського музичного фольклору	20
1.4. Ціннісні орієнтації та морально-естетичні ідеали учнів підліткового віку	24
РОЗДІЛ II. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ	39
2.1. Діагностика рівнів сформованості моральної культури в учнів підліткового віку	39
2.2. Естетично-оцінна діяльність як умова формування моральної культури в учнів підліткового віку	51
2.3. Реалізація творчого потенціалу учнів в організації і проведенні фольклорних свят	61
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	71

Вступ

У сучасних умовах, коли український народ вступив у нову еру свого історичного розвитку, моральне та естетичне виховання найбільш відповідає потребам відродження України. Естетичне виховання сприяє формуванню основних компонентів морального світу особистості, національної педагогіки та національного мислення.

Сучасні школярі, не маючи достатнього досвіду й належного рівня підготовки, не можуть належним чином компетентно розібратися в навколишньому довкіллі, відповідно до морально-естетичних норм суспільства сформувати поведінку, смаки, мову та власний світогляд.

Витоки формування потрібних якостей особистості закладені в системі освіти, яка зобов'язана прищепити вихованцям основи морально-естетичної культури, що закладається активізацією процесу співпереживання, досвідом спілкування і засвоєнням традицій власного народу. Недарма в пізнанні світу людських цінностей В. Сухомлинський наголошував на важливості того факту, що в роки дитинства людина повинна переживати гостре почуття провини за свій необережний, необдуманий вчинок, розкаюватися, засуджувати свою помилку, необачність, поспішність. Важливо, як стверджував учений, навчити дитину цього віку бачити наслідки своєї поведінки [46]. Тому необхідно зробити все для того, щоб, виходячи за поріг школи, юне покоління несло із собою любов до людей, рідної землі, мистецтва та зігрівало серця іншим.

Розглядаючи питання морального виховання, слід зазначити, що особливо гостро вони піднімаються сьогодні, адже формування свідомості, почуттів і звичок – це єдиний процес, наслідком якого є створення морально повноцінної, духовно багаті і вихованої людини. Системоутворюючими компонентами моральної культури особистості виступають добро, любов, совість, віра, толерантність. Оскільки суспільство висуває до людини певні моральні вимоги, що відображаються у вигляді відповідних уявлень і понять, то їхня система становить моральну свідомість людини.

Аналіз стану дослідження питань морально-естетичного виховання учнів основної школи свідчить про постійну увагу вчених різних галузей знань до питань моралі й моральності на методологічному, теоретичному і практичному рівнях.

Так, на методологічному рівні зазначена проблема представлена в роботах античних філософів (Арістотель, Платон, Сократ), представників класичної філософії (Г. Гегель, І. Кант, Л. Фейєрбах), української філософії (Г. Сковорода, Я. Козельський, П. Юркевич).

Важливий внесок у розуміння суті моральної культури внесли Заратустра, Лао-Дзи, Конфуцій, Б. Спіноза, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше. На двох основних ідеях – безумовної самоцінності людської особистості й обов'язку – базується етична система І. Канта.

Концепція морального виховання втілена у сучасній системі естетичного виховання школярів і пов'язана у першу чергу з питанням використання фольклору, прилученням дітей до народної пісні. Саме пісенний фольклор є невід'ємною частиною морального життя народу, він відіграє провідну роль у музичному навчанні й вихованні дітей, тому що музична творчість розглядається через призму життєвих зв'язків з моральним, матеріальним та практичним світом людини.

Проблема використання фольклору в музичному вихованні дітей постала сьогодні досить гостро. Народна пісня майже зникла з побуту, особливо міського, її пропаганда звелася здебільшого до сценічних форм, багатовікові народні традиції у деяких регіонах України призабулися. Така ситуація характерна і для школи, де народна музика у програмах тривалий час була репрезентована лише епізодично.

Тому удосконалення системи музичного виховання школярів в Україні торкнулося насамперед питань використання фольклору: виховання любові до народної музики, виховання народною піснею стало одним із провідних завдань учителя музики. І педагоги, і музиканти одностайні в тому, що

віковічні духовні традиції народу мають стати надбанням дітей: рідна мова, пісня, казка – мусять врятувати їх від безпам'ятства, безликості й сірості.

Концептуальні положення про визначну роль української народної пісні у вихованні моральності і, зокрема національної самосвідомості, розроблені видатними українськими педагогами та просвітителями (Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, І. Нечуй-Левицький, В. Сухомлинський, К. Ушинський, І. Франко, Т. Шевченко та ін.).

Використанню народнопісенної творчості у музично-естетичному вихованні дітей великого значення надавали О. Апраксіна, Б. Асаф'єв, Н. Гродзенська, Л. Куненко, Р. Осипець, Є. Печерська, О. Ростовський, В. Сухомлинський та ін., які вважали, що народна пісня дуже близька розумінню учнів. Саме народні пісні здатні наблизити дитину до краси людських відносин, до культу добра, до моральної істини народу. Вони покликані викликати у дитячих душах національну самосвідомість і гордість за свій народ.

Перед учителем у зв'язку з використанням народної спадщини постають питання про те, якою мірою нині пісенний фольклор може бути джерелом виховання, формування національної свідомості, моральності дітей. Адже склалися нові умови життя, змінилась ладотональна і ритмічна основа сучасної музики, розвинулося музичне мислення композиторів. Це, безумовно, не могло не позначитися на такому оцінному ставленні частини дітей до народної пісні, що не завжди співпадає із загальноприйнятою оцінкою.

Педагогічну доцільність використання народних пісень у моральному та естетичному вихованні дітей справедливо обґрунтовують їх красою, глибоким змістом і художньою довершеністю. Проте чи досить цього для визначення провідної ролі народної музики у виховному процесі? Наскільки ефективним буде засвоєння дітьми елементів архаїчної музичної культури і її форм? Який відгук матиме народна пісня серед школярів, як впливатиме на них? Як має

поєднуватися у школі народна музика з більш розвинутими формами сучасної музики?

Тому завдання вчителя музичного мистецтва – допомогти школярам увійти у світ народної музичної творчості, глибоко відчутти і зрозуміти значення української народної пісні. Народна пісня повинна увійти до музичної свідомості дітей як безпосередньо живе, хвилююче мистецтво, а не як романтична спадщина, якій слід вклонятися.

Актуальність даної теми зумовлюється безпосереднім її зв'язком із розв'язанням одного з найважливіших завдань сучасної освіти – становлення і розвитку моральної, естетичної та національної самосвідомості учнів.

В сучасній педагогіці освіти в Україні особлива увага приділяється необхідності створення у загальноосвітній системі сприятливих умов для індивідуального розвитку і творчої реалізації учнів. При цьому головним має бути не механічне засвоєння знань, умінь і навичок, а розвиток у дітей здатності до самостійного мислення, морального, естетичного сприймання і створення власного творчого продукту.

Відтак, індивідуальний підхід і діалогічність педагогічного спілкування стають головними принципами у процесі навчання, а це вимагає від учителя розуміння основних законів психічного життя дитини, зокрема законів сприймання, а також опанування ним методології морально-естетичного виховання, засобів забезпечення творчого процесу. Впровадження названих принципів у реальну педагогічну діяльність можливе лише за умови докорінного переосмислення феномена виховання морально і культурно адекватної індивідуальності.

Гармонійний розвиток особистості в культурно-естетичному аспекті неможливий без розуміння та адекватного сприймання нею творів мистецтва відповідно до мовленнєвих та жанрово-стильових принципів культури. Одним із найбільш ефективних засобів вироблення навичок культурно й естетично адекватного світосприймання і морального розвитку особистості є народна музика та пісенний фольклор.

Враховуючи актуальність даної проблеми, ми обрали тему нашого дослідження: «Формування моральної культури в учнів підліткового віку засобами українського пісенного фольклору».

Об'єкт дослідження – процес формування моральної культури в учнів підліткового віку в загальноосвітньому закладі.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування моральної культури учнів підліткового віку засобами українського пісенного фольклору.

Мета дослідження – теоретично дослідити та експериментально перевірити педагогічні умови формування моральної культури учнів підліткового віку засобами українського пісенного фольклору.

Завдання дослідження:

- розкрити сутність поняття «моральна культура»;
- проаналізувати наукову та методичну літературу щодо ролі народної пісні у моральному вихованні дітей;
- розкрити поліфункціональні можливості українського пісенного фольклору;
- визначити педагогічні умови використання українського пісенного фольклору у процесі формування моральної культури учнів підліткового віку.

Методи дослідження: педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, педагогічний експеримент, статистична обробка результатів дослідження.

Структура дипломної роботи: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел, додатки.

Список використаних джерел

1. *Беземчук Л.* Творчий розвиток школярів засобами музичного мистецтва/Л.Беземчук // Мистецтво Освіта. – 2001, №1, С. 43 – 48.
2. *Березовський І. П.* Українська народна творчість/І.П. Березовський. – К.: 1973р.
3. *Василенко В.Ф., Задонський Д.В. Міщенко Л.І., Погрібний А.Г.* Калинова сопілка / В.Ф.Василенко, Д.В.Задонський, Л.І. Міщенко, А.Г.Погрібний. – К.: Веселка, 1998. – 509 с.
4. *Вишневський О.І.* Теоретичні основи сучасного українського виховання /О.І.Вишневський. - Львів, 2000. - 234 с.
5. *Гадалова І. М.* Народна пісня – основа формування музично-естетичної культури молодших школярів / І.М. Гадалова //Початкова школа – 1991.,№4, С.23-27.
6. *Грица С. Й.* Епос української народної епіки /С.Й. Грица. -К., 1979.
7. *Грицай М.С.* Українська народнопоетична творчість / М.С.Грицай. – К.: Вища школа, 1983.– 357 с.
8. *Горбенко С. С.* Народна пісня і виховання школярів /С.С. Горбенко// Народна творчість та етнографія. -1984,№6.
9. *Грищай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф.* Українська народно-поетична творчість /М.С. Грищай, В.Г. Бойко, Л.Ф.Дунаєвська. – К. : Вища школа, 1983. – 258 с.
10. *Даник А.* Вироблення у дітей позитивного ставлення до праці засобами української народної пісні / А.Даник // Мистецтво та освіта. - 2003. - № 7. - С. 6-9
11. *Дей О. Ш.* Сторінки з історії української фольклористики/О.Ш. Дей. - К., 1975.
12. *Демчик В.* Національна система виховання: педагогічна модель /В.Демчик // Рідна школа.-1997, №7-8.
13. *Діти в традиційних обрядах українців* // Народна творчість та етнографія. – 2003. – №3. – С. 71-77.

14. *Дитячий фольклор*. Народна творчість. – К. : Дніпро, 1986. – С.303.
15. *Дзюба І.М.* Починаємо з поваги до себе / І.М. Дзюба. – К., 2002. – С. 41–42.
16. *Журба К.* Виховання духовної культури підлітків /К. Журба // Шкільний світ. – 2004.- Вересень – С. 1-25.
17. *Зданович В.* Свято української пісні /В. Зданович// Українська література в загальноосвітній школі. –К., 2007, №7, С. 42-43.
18. *Золотухін Г.О., Жабка І.І., Литвиненко Н.П.* Наша дума, наша пісня не вмре, не загине. // Посібник для старшокласників / Г.О.Золотухін , І.І.Жабка, Н.П.Литвиненко. – К. : Наукова думка, 1997. – С.236, с. 240, с. 239.
19. *Іваницький А.Ф.* Українська народна музична творчість /А.Ф. Іваницький. - К., 1990.
20. *Іваницький А. І.* Український музичний фольклор : підруч. для вищих навч. закладів / А. І. Іваницький. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 320 с.
21. *Кабалевський Д. Б.* Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя /Д.Б. Кабалевский. - М., 1984.
22. *Калініна Л.* Проблема формування естетичних смаків особистості у сучасних педагогічних дослідженнях/Л. Калініна // Рідна школа.- К., 2008, №5. С. 23-25.
23. *Килимник С.* Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 3-х кн., 6т./ С.Килимник. - Факс вид - Київ АТ "Обереги", 1994. - Кн .1 ТІ Зимовий цикл. - С. 159.
24. *Коваль Л. Г.* Виховання почуття прекрасного/Л.Г. Коваль. - К. 1983. С. 18-32, 71-90.
25. *Колесса Ф.М.* Фольклористичні праці / Ф.М. Колесса. – К., 1970. – С. 24.
26. *Колмикова І.Б.* Вивчаємо фольклор / І.Б.Колмикова // Початкова школа. -2006.№10.-С.60-63.

27. *Колос М. Г.* Морально-естетичне виховання учнів основної школи засобами українського пісенного фольклору / М. Г. Колос // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" : науково-теоретичний збірник / гол. ред. В. П. Коцур. - Переяслав-Хм. : Лукашевич О. М., 2012. - Вип. 26 : Педагогіка. Психологія. Філософія. - С. 133-139
28. *Краївська М. Я.* Світле свято Великдень / М. Я. Краївська // Позакласний час – 2001 – квітень - №10 – С. 36-37.
29. *Крамська С. Г.* Вітчизняна народнопісенна спадщина як фактор формування національно-музичної культури майбутнього вчителя музики / С. Г. Крамська // Актуальні проблеми теорії музики та музичного виховання : збірник наукових праць. – К. : КДУКіМ, 1998. – С. 47–50.
30. *Кузнєцова Т. В.* Психологія культури. Курс лекцій / Т. В. Кузнєцова. - К.: МАУП, 2006.
31. *Кузьмінський А. І. Омеляненко В. Л.* Педагогіка. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання – Прес, 2003. – 700 с.
32. *Кутова А.* Національне виховання - джерело особистісного розвитку дитини / А. Кутова // Дошкільне виховання. - 2002. - № 4. - С. 3 -5.
33. *Лановик М. Б.* Українська усна народна творчість: підруч. / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – [3-тє вид., стер.]. – К. : Знання – Прес, 2006. – 591 с.
34. *Мадяр-Новак В. В.* Музичний фольклор – загальнонаціональна культурна цінність та важливий фактор відродження національного виховання дітей / В. В. Мадяр-Новак // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 1999. – Кн. 2. – С. 40–246.
35. *Матвієнко П.* Живодайні джерела патріотизму / П. Матвієнко // Дошкільне виховання. - 2001. - № 8. - С. 12-13.

36. *Орел Л.* З народної педагогіки / Л.Орел // Початкова школа. – 2001. - №5. – С.44-47.
37. *Осипець Р.* Українська народна пісня – основа музичного виховання / Р. Осипець // Мистецтво та освіта. – 2000. – № 3. – С. 6–9.
38. *Отич О.* Українська народно-пісенна творчість / О.Отич // Початкова школа. – 2000. № 5 – С. 44-45.
39. *Отич О.* Українське народне мистецтво у формуванні ідеалу особистості майбутнього педагога / О. Отич// Педагогіка і психологія професійної освіти. –2005. – № 5. – С. 55.
40. *Правдюк О. А.* Українська музична фольклористика / О. А. Правдюк. – К. : Наукова думка, 1987. – 327 с.
41. *Рева В.* Естетичне виховання школярів у процесі сприйняття музики /В. Рева// Мистецтво та освіта.-1999.-№1, С.19-24.
42. *Ростовський О. Я.* Методика викладання музики в основній школі /О.Я. Ростовський. - Тернопіль: навчальна книга»Богдан», 2001.
43. *Ростовський О.Я.* Музичний фольклор у вихованні молодших школярів/О.Я. Ростовський// Поч. школа. - 1992, №9.
44. *Садовенко С.* Розвиток музичних здібностей засобами українського фольклору : навч.-метод. посіб. / С. Садовенко. – К. : Шкіл. світ, 2008. – 128 с.
45. *Сивачук Н.* Український дитячий фольклор : Підручник / Н.Сивачук. – К. : Деміург, 2003. – 288 с.
46. *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори: у п'яти томах. Том 3/В.О. Сухомлинський. - К.,1977.
47. *Сухомлинський В.О.* Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 189.
48. *Сявавко Є.І.* Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку / Є.І. Сявавко. – К., 1974. – С. 67-68.
49. *Українська народна творчість.* Дитячі пісні та речитативи.- К.: Наукова думка.,1991.

50. *Українська національна система виховання* : конспект лекцій / уклад. Ю. Д. Руденко. – К. : КДПІ, 1991. – 33 с.
51. *Українська художня культура* : навч. посіб. / за ред. І.Ф.Ляшенка. – К. : Либідь, 1996. – 416 с.
52. *Шаварська Н.Г.* Естетичне виховання українською піснею як національна проблема /Н.Г Шаварська//Практична психологія та соціальна робота. -2007. №2. С. 66 - 68.
53. *Швидків Г. Р.* Українські народні пісні та романси в курсі постановки голосу / Г. Р. Швидків. – Рівне, 2006. – 130 с.
54. *Шульга М. О.* Фольклор как элемент общественного сознания /М.О Шульга// Народное творчество и этнография.-1984, №6. – С. 3-14.
55. *Якубенко В.* Від народознавство до свідомого патріотизму/ В.Якубенко // Дошкільне виховання. - 2002. - № 8. - С. 12-13.